

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИ КНЯЗЯ ЛАБОРЦЯ І КНЯЗЯ КОРЯТОВИЧА В ХУДОЖНЬО-ІСТОРИЧНИХ ТВОРАХ Є.ФЕНЦИКА

Останнім із числа помітних закарпатських культурних і громадсько-політичних діячів другої половини XIX ст. був Євген Фенцик (1844-1903) — поет, прозаїк, драматург, публіцист, історик літератури, етнограф і журналіст. Його суспільна і літературна діяльність нагадує О.Духновича за широтою інтересів, за різноманітністю жанрів і багатством змісту. Є.Фенцик редагував і видавав протягом вісімнадцяти років журнал "Листок" (1885-1903), а з 1891 року — і "Додаток до Листка", друкував шкільні підручники та церковні проповіді. Однак досі його обширна спадщина залишається розкиданою по різних виданнях і оцінюється далеко не однозначно, в залежності від політичної позиції дослідників. Відомий представник москвофільства О.Попов називав Є.Фенцика "великим карпатороссом, славним народним вождем, великим русским патриотом и хорошим идеальным человеком, отдающим все свои силы — духовные и материальные на любимое и святое дело просвещения Подкарпатской Руси" [8,42]. Діаметрально протилежну оцінку діяльності Є.Фенцика дав у 1962 році І.Коломієць, назвавши його "выразителем идеологии клерикально-монархических кругов", "никогда не являлся подлинным борцом за права народа" [3,49]. Судження обох дослідників — наслідок однобічного підходу до спадщини просвітителя. При оцінці творчості того чи іншого діяча потрібно об'єктивно сказати про всі ті реальні плюси і мінуси, які були наявні в їх творчому житті, бо переоцінка їх діяльності, так само як і недооцінка, — однаково антиісторичні і шкідливі.

Як і його попередники, Є.Фенцик належав до "москвофілів" і "клерикалів-монархістів", що твердо захищали існуючі порядки й віру. Дотримуючись москвофільських тенденцій, Є.Фенцик також намагався писати російською мовою та закликав кореспондентів "Листка" "угрорусский язык приблизити к литературному русскому языку".

У своїх історико-публіцистичних працях будитель відстоював і пропагував ідею автохтонності закарпатських русинів, їхню приналежність до східних слов'ян, підтримував у них "руський дух" і активно боровся проти денационалізаторської політики угорських властей. Правда, він, як і його попередники, так і не сприйняв української національної ідеї. Як і Сільвай, Є.Фенцик виступав проти вживання української мови. І це була їхня біда, а не вина. Адже українське слово всіляко душилося на українській землі в складі Російської імперії, а "відсутність української державності — як підкреслює Д.Данилюк — спонукала їх надіятися на сильну й однувірну православну Росію" [2,5].

Помітне місце в літературній спадщині Є.Фенцика посідають його твори на історичну тематику: "Корьятович", "Покорение Ужгорода" та ін.

Будитель багато зробив для ознайомлення читачів із важливими подіями історії краю. Так, у героїко-романтичній драмі "Покорение Ужгорода" змальовано мужність захисників фортеці Унг у боротьбі з угорцями в кінці IX століття.

Євген Фенцик після І.Базиловича і А.Крालицького найбільше зробив для популяризації культурно-освітньої діяльності Ф.Корьятовича на Закарпатті. Про прихід цього русько-литовського князя, заснування ним Мукачівського монастиря, зміцнення православ'я, а, значить, духовних зв'язків закарпатців зі Сходом розповідається у поемі "Корьятович". Вона була надрукована в газеті "Свет" у 1868 році і "Месяцослов" у 1870 році.

Написанню поеми передувала велика стаття Фенцика "Кое что о нашей народной истории", яку автор опублікував у газеті "Свет" (1867, № 17-20). Історію Закарпаття Є.Фенцик ділить на три періоди — слов'янський, руський і угроруський. Слов'янський — від найдавніших часів до 862 року або до прибуття Рюрика у Новгород, коли всі слов'яни

складали одне ціле. Другий період, за Фенциком, тягнеться до 1365 року або до переселення Корятовича в Угорщину. Тут автор висловлює помилкову думку, що руських до приходу угорців на Закарпатті не було і що князя Лаборця слід називати не руським, а слов'янським князем, бо руські прийшли з угорцями. Третій період зв'язаний спільним проживанням закарпатців з угорцями, чому і зветься "угроруським" [9, 4].

Зібрані в статті відомості лягли потім в основу колізії поеми "Корьятович". Твір складається з двадцяти восьмирядкових і двадцяти чотирирядкових строф, які попарно чергуються. Поема "Корьятович" починається фольклорним переказом про чародія Волхова, що перекидався у крокодила і пожирав людей на річці Мутній. Цей чародій заснував місто Слов'янськ, яке пізніше назвали Новгородом, а ріка Мутна біля Ільмень-озера стала називатися Волхов. Поет славить древнє місто, над яким колись "царил чудесный славы дух". І саме звідси, "... из града-матери-царицы, которой Русь кланялась вся":

Из этого-то моста славы
Кинул нас рок в святы Карпаты,
Из Руси, из отечества
Привел нас славный князь сюда. [5,4].

"Образ самого Корятовича, — як відзначає В.Микитась, — змальований панегірично: він наймудріший з усіх волхвів, найхоробріший з усіх витязів, благородніший із усіх людей" [7, 120]. Його любив народ, весь Новгород ним пишався.

На Корятовича йде оружно родич Ольгерд, щоб завоювати Новгород. Опис битви князя Федора Корятовича з Ольгердом стилізований під давньоруські билини:

Сошлись соперники, — без чувства
Легли разбившись кони их,—
Они уже пешком дерутся,
Но вот и сабли визг затих:
Уж поламались мечи стальны,
Уже стоит кулачный бой,
Уж Корьятовича враг страстный
Притис к земле своей ногой... [5,4].

Тобто спочатку вони б'ються на конях, потім спішено — мечами, потім — на кулаках, врешті Корятович так кидає Ольгерда, що той по шию загруз у землю. Благомиловитивий князь прощає йому, але підступний Ольгерд сіє "смуту" серед людей, запрошує на допомогу "всегда враждебную нам Польщу", аби захопити владу. Щоб не руйнувати славне місто Новгород, князь з вірною дружиною "в сорок тысяч удальцов" полишав його і направляється не на Поділля, а прямо до "кристально чистых" вод Тиси, аби там "посеять русску кровь". І хоча від Ільменя аж до Закарпаття був звитяжний шлях, обійшлося без крові, без "обнаження булата". Всі кланялися Новгородському "стану" — лівонський орден і польський король прислали золота, а угорський король Людвиг дарує Корятовичу Мукачеве з околицями:

Князь основал здесь Русь вторую,
Вселил здесь руссов речь святую... [5,4].

Не забув Є.Фенцик переказати й легенду про боротьбу Корятовича зі змієм на Чернечій горі та про заснування князем православного скита, тобто Мукачівського монастиря. У кінці поеми — Корятович іде на Поділля, де гине від рук польської шляхти. З Корятовичем пропала і воля:

Бояре, старшины народа
Кинули веру, древний нрав,
С ним ушла свята свобода,
Язык же кладом черни стал. [5,4].

Як видно з цитованого, деякі рядки поеми "Корьятович" не позбавлені пластичності. Є тут цікаві порівняння, метафори:

Лев, тигр ревет, а буря воет,
Земля же под грозой дрожит,
Когтями поле зверь лютый роет,
А гром стрелой бьет о гранит.
Так дрался Корьятович храбрый,
Да Ольгерд — родственник коварный,
Их драка словно вихрь да гром,
Бой бешенного тирга с львом... [5,5].

Але є і немічні, безпорадні з лексичного і метричного боку рядки.

Є.Фенцик створив ідеалізовану постать князя Федора Корьятовича. В цьому образі дуже мало від історичного прототипу. Невдалою виявилася спроба Фенцика, на нашу думку, змалювати князя Корьятовича лицарем, не говорячи вже про антиісторизм і буйну фантазію автора у створенні цього образу. Недостатньо з'ясує поет такі проблеми історичного твору, як князь і народ, особа і суспільство. І все-таки в образі головного героя, яким тут є князь Корьятович, втілені суттєві риси зображуваної епохи. Через цю постать судимо про автора, його світогляд, погляди на історію, смисл людського буття, взаємозв'язки людини з суспільством. Є.Фенцик ратує за сильного і доброго князя-вождя, засуджує бояр і старшину, що "кинула веру, древний нрав" та повністю денационалізувалася, а мова руська лишилася багатством лише для "черни". Але поет висловлює надію:

Вновь зазвучит, как в древний час,
И во палатах русский глас. [6,5].

Головна значимість поеми Є.Фенцика "Корьятович" в тому, що вона сприяла ознайомленню громадськості з історією краю, вихованню любові до рідної землі.

Дослідники творчості Є.Фенцика справедливо відзначали, що в поемі "Корьятович" він яскравими барвами змалював "национальную борьбу обломка русского народа за Карпатами, давно-давно на заре истории уже потерявшего государственную связь со своим ядром, борьбу за родную веру, за материнский язык, и горячие слова его повести будили дух отчаявшегося русского общества, поднимали веру в себя и по прослушиванию отрывка ее, тысячи русских интеллигентов ответили на свои сомнения единодушным: "выдержим" [12,47].

Відомий факт переселення князя Корьятовича на Закарпаття відобразив Є.Фенцик і в поемі "Прощание Корьятовича и его дружины с Новгородом". Твір був надрукований у газеті "Свет" за 1868 рік. Починається поема тим, як Ольгерд проганяє Корьятовича з Новгорода. Жителі міста хочуть заступитися за свого князя, боротися й життя за нього віддати, але Корьятович відповідає не як "князь-войовник", а пасивно, по-благородному, як часом говорять святі в "Житіях святих":

Нет, бояре, со братьями драться.
Отвечал князь — непристойно нам;
Братской крови здесь не проливаться,
Я грешился, а попушу сам!... [10,4].

Далі йде довге, благородне прощання Корьятовича з Новгородом. Під кінець він звертається до Ольгерда зі словами:

Ты мой сродник, коварный нечестный,
Будь проклят ... нет, будь благословен... [10,4].

Новгородці не хочуть розлучатися зі своїм князем, а йдуть разом з ним. Князь радіє і направляє з вірною дружиною не на Поділля, а прямо "к берегам Тисы кристальной", аби там "составит новый русский край..."

У поемі "Прощание Корьятовича и его дружины с Новгородом" постать князя Федора Корьятовича дуже невиразна. Важливо підкреслити, що як і в поемі "Корьятович", так і в цьому творі Є.Фенцик виводить рід князя Корьятовича від новгородських князів. Як і в попередньому

твори, так і в поемі "Прощание Корятювича..." автор змалював князя Корятювича як ідеального вождя. Князь Корятювич у Фенцика — людина пасивна, благородна. Мета його життя — бути в мирі і злагоді "з іншими князями, жити спокійно, не зазіхати на "чуже"..

Якщо порівнювати поему "Корятювич" з поемою "Прощание Корятювича и его дружины с Новгородом", то остання за художньою якістю набагато слабша.

Одним з кращих творів Є.Фенцика на історичну тематику є, безперечно, велика героїко-романтична драма на п'ять дій "Покорение Ужгорода". Зважаючи на тенденційно виражене патріотичне спрямування твору, мадярофільська газета "Карпат" відмовилася її друкувати, тому автор надіслав драму до львівської газети "Слово", де вона й публікувалася протягом десяти номерів за 1879 рік.

За визначенням автора, у першій ремарці, події в драмі відбуваються "895 года в крепости ужгородский ... и невичанской, в таборе мадыарском, под стенами ужгородскими, и на берегах реки Лаборцы, в нынешней Земплинской жупе" [11,3], тобто у рік загарблення земель Закарпатської Русі уграми.

Слід зауважити, що у літературі Закарпаття тема драми не була новою: до неї перед Фенциком зверталися Б.Носак-Незабудов, А.Крालицький, О.Гомічков, пізніше І.Сільвай та ін. Однак Є.Фенцик певно не був задоволений трактуванням однієї з найважливіших трагічних подій в історії краю. Найближче він стоїть до А.Крालицького і у виборі часу, і в зображенні конфлікту, і навіть у трактуванні персонажів, але психологічно поглиблює їх, надаючи факту падіння Ужгородської кріпості всеслов'янського значення, а самій п'єсі — гострого актуального звучання в період підсилення мадяризації.

Визначивши в першій ремарці, коли відбуваються події і де, автор переносить читача в княжий двір Лаборця. Князь уже старий і стомлений "тягостными турботами", він намагається створити "благополучный быт" на своїй землі, помирити вовків і овець, тобто бояр і смердів:

Нельзя всем угодить, удовлетворить

Нельзя боярам вместе и народу.

Рабочий люд хотел я облегчить,

И вот волнуется бояр могучий класс... [11,3]

Як і в повісті А.Кралацького, так і в драмі Є.Фенцика слабосильний князь стає жертвою незгоди й інтриг бояр. В обох творах роль князя другорядна, все, що діється, спричинено боярами, в повісті А.Кралацького — Славолуб, а в драмі Фенцика — Ярослав. Так, князь Лаборець стає жертвою тонкої і підлої інтриги свого жупана Ярослава, який хоче за всяку ціну захопити князівську владу. Він намовляє бояр проти князя, а князя проти бояр.

Нерішучому, податливому князю син Ярослава Мирослав повідомляє страшну звістку про наближення угорських племен. І все це тоді, коли точиться ворожнеча, коли змією в'ються плітки та інтриги у княжому дворі. Лаборець розуміє всю складність становища і, подібно Святославу в "Слові о полку Ігоревім", виголошує своє "золоте слово", заявляючи, що коли б слов'яни об'єдналися, то ніякий ворог не був би страшний, а "раздоры да вражда братская" можуть знищити усіх. Пізніше "золоте слово" продовжить Єфросинія, дочка князя Лаборця.

Загалом постать Лаборця у драмі невиразна. Він, як і в повісті Кралицького, м'якосердечний, нерішучий, легко піддається намовам і приймає ті рішення, які йому нав'язує знать. Більш ініціативним, енергійним і розсудливим виступає наречений Єфросинії — Мирослав.

Як і в повісті Кралицького, так і в драмі Фенцика зрадник допомагає завойовникам. В обох творах виступає ще одна особа: в Кралицького — Українець, у Фенцика — Мирослав. Там Українець, а тут Мирослав одружується з дочкою князя.

Головними діючими особами драми Є.Фенцика "Покорение Ужгорода" є дочка князя, Мирослав та його батько. Автор протиставляє сина батькові навіть за іменами: "Миро-слав" — "Яро-слав". Основна мета Ярослава — "княжеский престол". Коли на перешкоді до цих підлих замислів стає Мирослав, жупан хоче усунути зі свого шляху і рідного сина. Він каже боярам,

що в існуючих законах винен Мирослав що він "зовет на помощь маляр свирепу рать". Подібне говорить князю Лаборцю, показуючи власні листи до утрів, які начебто писав Мирослав. Єфросинія і її подруга Людмила давно помічають підлу вдачу жупана, який "лишь обманом, интригами живет", в якого "глаза блуждают", "хитрый взор", а в душі "изменническая цель". Але цього не помічав князь Лаборець і його бояри.

Підле нутро запроданця розкрилося в таборі угорських завойовників, куди він привіз злодійському викрадену дочку князя, наречену сина Єфросинію. Вихваляючи жертву, Ярослав хоче здобути ласку Ардада:

Я раб, невольник твой, о князь!

Повелевай, я твой слуга; одно

Лишь прошу я: престол ужанской Земли... [11,4].

Зрадник залишається зрадником: знаючи слабкі місця фортеці, він потаємним ходом проводить у замок утрів. Але його чекає заслужена кара від руки боярина Бориса, який проколює лицеміра мечем.

Яскраво змальований у творі образ Мирослава. Це позитивний персонаж, якого автор наділив кращими рисами: добрий, чесний, мужній, відданий патріот своєї вітчизни і всього слов'янського народу.

Напружена боротьба і складні переживання характеризують Мирослава. Це він викриває підлі інтриги батька, глибоко переживає його моральне і громадське падіння, сміливо вривається із малочисленною дружиною до ворожого табору і визволяє наречену, потім організовує оборону Ужгородського замка. Мирослав мислить широко, він розуміє, що падіння Карпатського князівства стане предтечею завоювання уграми всіх земель Паннонії.

Теплотою овіяний образ Єфросинії, дочки князя Лаборця. Вона щиро поважає батька, турбується про нього, але її серце полонив Мирослав. Любов до коханого дівчина поєднує з любов'ю до рідної землі, до Паннонії і всього слов'янства.

За своїми жанровими ознаками "Покорение Ужгорода" є героїко-патріотичною драмою з нахилом до трагедійності. Гострий драматичний конфлікт, зіткнення протилежних сил і характерів найбільше виявляються у перших двох діях, поділених на яви; третя й четверта дії дещо розтягнуті. Найбільш напруженою є остання дія — біля могили Лаборця, де трагедійне поєднане з мелодраматичним.

Що ж до вірогідності історичних фактів, порушених у творі, то це питання взагалі складне. Як і попередники, та й наступники, Фенцик користувався записом Аноніма і деякими напівлегендарними переказами про Лаборця та прихід угорців. Чи ж було князівство Лаборця за Карпатами? Як доводять автори історичного нарису "Міста над Ужем" І.Гранчак та В.Пальок, існування такого князівства цілком ймовірно [1,29]. Недостача конкретних історичних матеріалів змушувала Є.Фенцика покладатись на творчу уяву. У драмі "Покорение Ужгорода" автор вважає, що легкому завоюванню Закарпатської Русі у великій мірі сприяли міжфеодальні чвари, які підривали могутність слов'янських князівств. Про захоплення Ужгорода угорськими військами говорить літописець часів Бели IV — Анонім, але він цілком не згадує, що Ужгородський замок впав у руки завойовникам внаслідок незгоди між боярами князя Лаборця. Цей мотив впровадив самий Фенцик, малюючи, таким чином, той час, в якому жив і передбачуючи, що упаде і життя і його часу, коли в ньому виступати будуть типи в ролі Ярослава. Чому саме Є.Фенцик змалював князя Лаборця нерішучим, безпорадним, а не героєм, який гине в боротьбі? Адже народні перекази зберегли про нього добру пам'ять, як про сміливого і самовідданого воїна, що не побоявся з малочисленною дружиною виступити проти завойовників. Мабуть тому, що і в добу Фенцика були між русинами переважно типи не героїчні, а бездарні, нерішучі, яким автор змалював і князя Лаборця.

Мало місця у творі Фенцика відведено народним масам. Правда, письменник натякає на важкі феодальні утиски, але щодо черні в драмі наявний і скептицизм.

У літературознавстві вже була думка про те, що у драмі "Покорение Ужгорода" помітний зовнішній вплив пушкінських драм і, зокрема, "Бориса Годунова" з його п'ятистопним ямбом, психологізмом і трагедійністю [4,59]. Як і "Борис Годунов", драма "Покорение Ужгорода" написана білим віршем.

Як поет, автор ліричних, епічних і драматичних віршованих творів, Є.Фенцик залишився вірним романтизму, який є пануючим напрямом у літературі Закарпаття XIX ст. Його велика героїко-романтична драма "Покорение Ужгорода" була найпомітнішим і, на жаль, останнім драматичним твором у закарпатоукраїнській літературі другої половини XIX ст.

Свої роздуми про минуле рідного краю Є.Фенцик виклав також у серії історичних статей. У нього була своя історична концепція, характерна для "будителів" взагалі. У протилежність угорській історіографії, яка намагалася відірвати українське населення Закарпаття від джерел його культури, Фенцик закликав своїх земляків пам'ятати предків — слов'ян Київської Русі, свято зберігати давньоруські традиції і не забувати своїх єдинокровних братів, що живуть на Сході.

Підводячи підсумки, треба відзначити, що гідне місце в літературній спадщині Є.Фенцика посідають його твори на історичну тематику, які сприяли ознайомленню громадськості з історією краю, вихованню любові до рідної землі, утвердженню у закарпатських українців національної самосвідомості.

1. Гранчак І., Пальок В. Місто над Ужем. — Ужгород: Карпати, 1973.
2. Данилюк Д. Євген Андрійович Фенцик: історичний портрет (до 90-річчя від дня смерті) // Срібна земля, 1993. — 4 грудня.
3. Коломиец І. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX в. — Т.П. — Томск, 1962.
4. Лінтур П. Драма Є.А.Фенцика "Покорение Ужгорода". // Матеріали XXI наукової конференції УжДУ, серія філологічна. — Київ: вид-во КДУ, 1967.
5. Месяцеслов. — 1870. — № 17.
6. Месяцеслов. — 1870. — № 18.
7. Микитась В. Галузка могутнього дерева. — Ужгород: Карпати, 1971.
8. Попов. О. Карпаторусские писатели. — Мукачево, 1931.
9. Свет. — 1867. — №20.
10. Свет. — 1868. — №11.
11. Слово. — 1879. — №11-20.
12. Федор П. Очерк карпаторусской литературы со второй половины XIX в. — Ужгород, 1929.

SUMMARY

Ivan Shinkar. The conception of Prince Laborets and Prince Korjatovitch in art-historical compositions by E. Phenchuk.

E. Phenchuk was last of sequence of wellknown transcarpathian cultural and civil-political figures of the second half of 19-th century. The great part in literature of authors heritage are his compositions on historical theme: "Korjatovitch", "Conquering of Uzhgorod" etc. In his art-historical compositions and historiko-publial artikles autor withstood and propagated an idea of origin of transcarpathian russians, their belonging to the easter slovans and foughted actively against the denationalizing politics of Hungarian authorities.